

GARGALLO GIL, José Enrique / BASTARDAS, Maria Reina (coord.) (2007): *Manual de lingüística románica*. Barcelona: Ariel, 516 p.

En un moment en què moltes universitats europees, empeses per un pragmatisme mal entès, es qüestionen la pervivència dels estudis de romanística, l'aparició d'un manual com el que coordinen els professors José Enrique Gargallo i Maria Reina Bastardas, amb la participació dels principals romanistes europeus, s'ha de celebrar amb entusiasme. Sobretot, perquè progressivament hem anat esmicolant les àrees d'estudi i hem acabat perdent la visió de conjunt. L'única, en canvi, que ens pot permetre comprendre realment els fenòmens en la seva complexitat.

Aquesta obra, com clarament indica el seu títol, és concebuda com a manual destinat més als estudiants que no pas als investigadors. Aquests, tenen ja al seu abast les grans obres de conjunt, sobretot el *Lexikon der Romanistischen Linguistik (LRL)*¹ i la *Romanische Sprachgeschichte (RSG)*,² obres fonamentals, però molt em temo que pràcticament desconegudes pels nostres estudiants. Calia, doncs, proporcionar-los un manual on poguessin trobar els grans temes de la romanística.

L'obra, que s'inicia amb unes qüestions preliminars, s'estructura en quatre apartats, dedicats, respectivament, a 1) la història externa de la Romània, 2) la història interna, 3) la història de la lingüística dels segles XIX i XX, i 4) els nous camins de la lingüística romànica. Vegem-ho per parts.

1. Les qüestions preliminars consten de dos capítols, on s'analitza què és la romanística i la Romània:

Al primer capítol, amb el títol de «Génesis de la Romania y genio de la romanística», el professor Antoni M. BADIA MARGARIT, de la Universitat de Barcelona, parteix de l'article aparegut fa uns anys en aquesta mateixa revista,³ que és una excel·lent introducció al tema i que, significativament, dedica ara «a los romanistas de las nuevas generaciones», en una invitació a endinsar-se, sense limitacions de tema i amb sentit crític, en el món de la romanística. Una bona manera de començar!

El segon capítol, de Johannes KRAMER, de la Universitat de Trèveris, intitulat «Roma, Romania. Latinus, Romanus, Romanicus», delimita amb precisió el sentit d'aquests termes al llarg de la història a les diferents àrees de la Romània, amb una important aportació de testimonis escrits.

1. HOLTUS, Günter / METZELTIN, Michael / SCHMITT, Christian (ed.) (1988-2005): *Lexikon der Romanistischen Linguistik (LRL)*. Tübinga: Max Niemeyer, 8 vols.

2. ERNST, Gerhard / GLESSGEN, Martin-Dietrich / SCHMITT, Christian i SCHWEICKARD, Wolfgang (2003...): *Romanische Sprachgeschichte. Ein internationales Handbuch zur Geschichte der romanischen Sprachen / Histoire linguistique de la Romania. Manuel international d'histoire linguistique de la Romania*. Berlín; Nova York: de Gruyter. 2 vol. (i un tercer a punt d'aparèixer). A part dels ja clàssics de LAUSBERG, Heinrich (1965-66): *Lingüística románica*, Madrid: Gredos. 2 vol. i de IORDAN, Iorgu / MANOLIU, Maria (1972): *Manual de lingüística románica*. Revisió i notes de M. ALVAR. Madrid: Gredos. 2 vols.

3. BADIA I MARGARIT, Antoni M. (2000): «“Romania”, “Romanitas”, “Romanistica”». *Estudis Romànics*, XXII, p. 7-22.

2. La primera part de l'obra, dedicada, com ja s'ha dit, a la història externa de les llengües romàniques, consta de cinc capítols:

Pere J. QUETGLAS, de la Universitat de Barcelona, a «El punto de partida. La lengua latina y el "latín vulgar"», planteja amb encert el vell tema de la unitat i la diversitat del llatí i, sobretot, el de la distinció entre *llatí* i *llatí vulgar*, on, repreneu un aclariment del seu mestre Joan Bastardas, ens recorda que «el error histórico ha consistido en tomar como base este latín literario y considerar que existía otro latín (que recibió el nombre de *vulgar*) que se iba separando de aquel, cuando el punto de vista correcto es justamente el contrario. Es el latín literario el que va forjando unos modelos y unos usos que lo diferencian del latín *tout court*». Desgraciadament, però, tot i que en el plantejament dels temes que segueixen la concepció de fons coincideix bàsicament amb aquesta, la terminologia té de vegades les seves inèrcies i tots plegats, sense adonar-nos-en, continuem parlant de *llatí vulgar*.

Ana CANO, de la Universitat d'Oviedo, a «Del latín vulgar a los primeros romances. Aparición del romance en la escritura», analitza la situació lingüística de la Romània en el període comprès entre els segles v i xi com un cas de diglòssia en determinats estrats de la societat, amb una progressiva separació entre la modalitat de l'escriptura i la de la comunicació oral, que explicaria l'aparició de les primeres *glosses*. Després d'un apartat sobre la importància de la reforma carolina i la presa de consciència de la identitat romànica, i d'una interessant classificació tipològica dels textos en romanç, passa a analitzar com es produeix, a cada una de les àrees de la Romània, l'accés a l'escriptura del romanç, amb una detallada descripció dels documents conservats.

Mercedes BREA, de la Universitat de Santiago de Compostella, a «Las lenguas románicas en la Edad Media», assenyala com, després del període inicial en què els textos romànics continuen sovint uns usos d'escriptura manllevats del llatí, a partir dels segles XII-XIII apareixen ja els textos escrits decididament en un romanç normalitzat, llevat dels casos extrems del sard i del romanès, el primer, amb els *condaghes*, del segle XI, en un sard ja plenament elaborat, molt anterior al de les altres zones, i el segon, amb una molt tardana aparició de textos en romanç (dels segles XVI-XVII). L'autora presenta a continuació una aclaridora síntesi de les circumstàncies polítiques, socials i culturals que incideixen en el desenvolupament de cada una de les llengües romàniques durant el període medieval. I acaba el capítol amb una notícia sobre els primers intents de codificació, amb les *Razós de trobar* i el *Donatz proensals*, que adapten les regles de les gramàtiques llatines, fonamentalment de Donat i Priscia, a la descripció d'una llengua vulgar, manifestació clara d'un canvi d'actitud envers la llengua romànica, que adquireix així un estatus de llengua susceptible de ser sotmesa a regles, com el llatí, i que és a la base de la discussió sobre la *qüestió de la llengua* i el *vulgar illustre* i el punt de partida de les descripcions gramaticals dels segles XIV i XV.

Miguel METZELTIN, de la Universitat de Viena, comença el capítol «Del Renacimiento a la actualidad (I). Procesos de codificación de las lenguas románicas» amb una caracterització general del procés de formació dels estàndards com a llengües nacionals i la conseqüent necessitat de codificació que en garanteixi la *puritas* idiomàtica. A partir d'aquí, descriu de manera succinta com s'ha produït aquest procés per a cada una de les llengües romàniques, en dos grans apartats dedicats, respectivament, a les llengües que anomena «nacionals» (castellà, portuguès, francès, italià, i romanès), i a les llengües «regionals» (asturià, galleg, aragonès, català, occità, cors, sard, romanx, ladí dolomític i friulà), classificació ben discutible perquè, a més de contradir-se amb allò que ha exposat prèviament en definir les línies generals dels processos de codificació, no parteix de criteris lingüístics o sociolingüístics (nombre de parlants, consolidació de l'estàndard, àmbits i extensió de l'ús, oficialitat...), que haurien estat els més adequats, ni tan sols de criteris històrics, sinó exclusivament del fet que en el moment actual corresponguin o no a les llengües oficials d'un estat, és a dir, d'un criteri polític iacrònic, que el porta a analitzar, per exemple, la situació del català medieval prescindint del paper decisiu de l'obra de la Cancelleria. Per això, la classificació del català al costat de llengües com el ladí dolomític o el friulà resulta, si més no, sorprenent.

André THIBAUT, de la Universitat de la Sorbona/París IV, i Antonio TORRES TORRES, de la Universitat de Barcelona, tanquen aquesta primera part amb el capítol «Del Renacimiento a la actuali-

dad (II). Expansión románica en ultramar», un estudi del desenvolupament del castellà, el portuguès i el francès fora de l'àmbit originari de la Romània com a conseqüència de l'expansió colonial. En un primer apartat, dedicat a l'expansió de l'espanyol, s'analitzen les diferents teories formulades sobre l'origen de l'espanyol americà, es descriuen les principals etapes de la seva formació i es resumeixen les dades més rellevants sobre les varietats hispàniques del Pacífic i de l'Àfrica, amb un últim punt dedicat al sefardita. En un segon apartat, dedicat a l'expansió del portuguès, a més de les dades històriques sobre el procés de formació del portuguès a Amèrica (brasiler), a l'Àfrica i a Orient, es fa una breu caracterització dels trets fonamentals d'aquestes varietats. Finalment, a l'apartat dedicat al món francòfon, s'analitzen les circumstàncies de l'expansió del francès a Amèrica del Nord i al Carib, a l'Àfrica, a l'Índic i al Pacífic i, com a l'apartat anterior, se n'assenyalen les principals característiques.

3. La segona part de l'obra, dedicada a la història interna de les llengües romàniques, consta de tres capítols:

Fernando SÁNCHEZ MIRET, de la Universitat de Salamanca, en el capítol sobre «Fonética histórica», fa una encertada descripció dels principals trets evolutius del sistema vocàlic i consonàntic del llatí, amb especial esment de les influències analògiques i dels factors que incideixen en el canvi. Pel que fa al canvi consonàntic, parteix d'una classificació prèvia de les jerarquies de les posicions consonàntiques i de la seva força respectiva per tal d'explicar-ne les línies generals de l'evolució (fenòmens de sonorització, fricativització i pèrdua, a nivell de paraula aïllada, i fenòmens de *sandhi* a nivell de paraules o de morfemes en contacte), amb un estudi particular dels fenòmens de palatalització, fonamentals a l'hora de caracteritzar un dels trets definitoris del consonantisme de les llengües romàniques. Acaba el capítol amb una referència als processos de morfologització dels canvis fonètics.

A continuació, el mateix autor dedica un capítol a la «Morfosintaxis histórica», a partir dels postulats de la gramàtica cognitiva, que descriu succintament, exemplificant-ho amb diferents fenòmens de gramaticalització, com és el cas del futur romanç o de la morfologització dels afixos incoatius. Analitza els fenòmens de reanàlisi i de desaparició de categories gramaticals (com passa amb la flexió nominal) i dedica especial atenció als canvis que s'han operat a la morfologia verbal, per acabar descrivint els processos que han portat a una reestructuració del gènere i el nombre a les llengües romàniques. Finalment, dedica un apartat als principals canvis sintàctics, centrant-se bàsicament en els canvis en l'ordre de les paraules, l'aparició dels clítics, els processos de marcatge del complement directe preposicional i l'evolució dels nexes temporals.

A l'últim capítol d'aquesta segona part, amb el títol de «Léxico», el professor Germà COLÓN DOMÈNECH, de la Universitat de Basilea, comença insistint en el caràcter no unitari del llatí i en un tema que sempre l'ha preocupat: la necessitat d'estudiar el lèxic tenint en compte les dades que ens proporciona l'anàlisi dels textos en diferents talls sincrònics, és a dir, partint de les premisses de la sincronia i la diacronia, d'una banda, i de la situació geogràfica, de l'altra, per tal d'evitar l'atribució d'origen llatí a una diversitat lèxica quan de vegades es tracta de fenòmens de formació posterior. I ho exemplifica amb el cas del català *corder*: «sería equivocado mantener en la misma área léxica el catalán occidental y el valenciano *corder*, ya que este es un aragonésismo que solo muy a fines del siglo XIV empieza a desplazar al genuino *anyell*, sin lograrlo del todo». La diversitat, però, no ens ha de fer oblidar que hi ha una base comuna de termes que trobem arreu, unitat reforçada pel lèxic del cristianisme i pels cultismes. En aquest sentit, ens recorda la necessitat d'estudiar els mecanismes de difusió dels llatínismes i d'esbrinar-ne el centre d'irradiació perquè, tal com assenyala, «difícilmente se puede siempre pensar en poligénesis». A continuació analitza alguns dels casos de diversitat lèxica a partir de diferents processos d'ampliació semàntica, d'eHipsi, de cerca d'expressivitat, de tabú, de pas d'un terme d'especialitat a la llengua comuna, de pèrdua de cos fònic... i ho relaciona amb la teoria de les àrees laterals de l'escola *neolingüística* de Matteo Bartoli. Finalment, dedica un apartat als elements del vocabulari romànic d'origen no llatí: termes del substrat i

del superstrat, amb especial esment dels germanismes i els arabismes. I acaba amb una breu relació dels intercanvis lèxics que s'han produït entre les diferents llengües romàniques.

4. La tercera part de l'obra, dedicada a la història de la lingüística, la formen quatre capítols:

Ignasi-Xavier ADIEGO, de la Universitat de Barcelona, en el capítol intitulat «Las disciplinas tradicionales (I). Del comparatismo a la neogramática», exposa amb gran claredat i sentit crític els principis dels mètodes comparatiu i de reconstrucció interna, i en descriu les principals aportacions, des de la primera generació de comparatistes, amb Rasmus Rask, Franz Bopp i Jacob Grimm, passant per August Pott, Georg Curtius i Rudolf von Raumer, fins a les grans figures de Friedrich Diez (considerat el fundador de la filologia romànica), August Schleicher i Hugo Schuchardt, per arribar, finalment, al desenvolupament de les teories dels *Junggrammatiker* o «neogramàtics» i la formulació de la noció de *llei fonètica*, des de Hermann Grassmann, Karl Verner, que explicaren les raons d'algunes de les anomalies de la llei de Grimm, fins a l'obra fonamental de Karl Brugmann i Hermann Osthoff. La idea que el canvi fonètic respon a unes lleis que no admeten excepcions suscità aviat algunes crítiques des del camp de la naixent dialectologia, i els propis neogramàtics l'atenuaren, en part, en introduir la noció de manlleu i, sobretot, de canvi analògic, amb l'obra de Hermann Paul. Però, com assenyala el professor Adiego, «la ley fonética resulta ser un instrumento poderoso e imprescindible para la comparación y la reconstrucción: lo realmente importante es que el cambio fonético no es arbitrario. Si lo fuera [...] la tarea del comparatista sería imposible de realizar». I, precisament a partir de l'aplicació rigorosa del mètode comparatiu i dels postulats de la neogramàtica, fou possible l'aparició de l'obra cabdal de Wilhelm Meyer-Lübke.

Pilar GARCÍA MOUTON, del CSIC, dedica el seu capítol a «Las disciplinas tradicionales (II). Dialectología y geolingüística», disciplines que apareixen en paral·lel, i sovint en contraposició, als postulats dels neogramàtics. Després d'una introducció, on defineix el contingut i l'abast de la dialectologia, dedica un segon apartat a la revisió històrica dels primers treballs dialectològics, amb una anàlisi de la primera gran obra de geografia lingüística, l'*Atlas linguistique de la France (ALF)* de Jules Gilliéron i de la seva influència sobre d'altres romanistes, com el ja esmentat Matteo Bartoli i la seva teoria de les «àrees laterals», i l'aparició d'atles que en segueixen el mètode arreu de la Romània, com els de Weigand per al dacoromanès o el de mossèn Griera per al català, o que el superen àmpliament, com el de Karl Jaberg i Jakob Jud per als dialectes retoromànics i italians i, més tard, el de Dauzat per al francès, per, a continuació, passar a descriure les característiques dels principals atles lingüístics del món romànic, tant els generals com els regionals. En un tercer apartat, l'autora descriu amb precisió les característiques metodològiques de la tasca dialectològica, que tan bé coneix per experiència pròpia. I acaba el seu capítol amb unes interessants reflexions sobre el futur de la dialectologia.

André THIBAUT, de la Universitat de la Sorbona/París IV, és també l'autor del capítol intitulat «Otras orientaciones de la lingüística románica a lo largo del siglo XX», que dedica, en un primer apartat, a l'evolució de l'etimologia, des dels primers treballs, com el fonamental *Romanisches Etymologisches Wörterbuch (REW)* de Meyer-Lübke, limitat però a allò que se sol anomenar «etimologia d'origen», fins a l'obra de Walther von Wartburg, el *Französisches Etymologisches Wörterbuch (FEW)*, amb vint-i-cinc volums, que suposa una nova manera d'entendre l'etimologia com a «història de la paraula», amb la reconstrucció de totes les famílies derivatives, morfològiques i semàntiques que parteixen d'un mateix ètim, i amb una organització sistemàtica i constant de la microestructura dels articles, que ha inspirat l'obra d'etimologistes posteriors, com el *Lessico Etimologico Italiano (LEI)* de Max Pfister. A continuació analitza l'obra etimològica de Joan Corominas i assenyala que, si bé s'emmarca dins la metodologia proposada per Wartburg pel què fa a la concepció de l'etimologia com a història de la paraula, de manera que «cada uno de sus artículos es una verdadera monografía», se n'aparta pel caràcter poc sistemàtic de la microestructura del seu diccionari. En un segon apartat, repassa les principals aportacions de la dialectologia i de la geografia lingüística (coincidint parcialment amb allò que ja s'ha exposat en el capítol precedent), però cen-

trant-se sobretot en les aportacions més recents i en el desenvolupament de la dialectometria. El tercer apartat el dedica a la descripció d'allò que pot ser considerat com «un nuevo paradigma dentro de la romanística: el estudio de la variación diatópica en las lenguas estandarizadas», que parteix de l'aplicació de postulats provinents de la sociolingüística al camp de la dialectologia, i n'analitza les principals aportacions en el món francòfon, hispànic i italià. L'últim apartat el dedica a les relacions entre romanística i onomàstica i a una descripció del projecte *PatRom*.

Al quart capítol d'aquesta tercera part, amb el títol de «Los vectores de la romanística a través del tiempo», Martin-D. GLESSGEN, de la Universitat de Zurich, i Marco GIOLITTO, d'Estrasburg, fan una caracterització dels gèneres textuais de la recerca romanística, amb la revisió dels principals temes tractats als grans manuals de romanística, des dels de Gröber i Tagliavini fins al de Renzi, passant pels de Bal, Posner i Varvaro, i dels continguts i les orientacions metodològiques dels manuals universitaris i de les principals monografies. Acaben el capítol amb un repàs de la història i els centres d'interès de les principals publicacions periòdiques.

5. La quarta part del llibre, dedicada al nous plantejaments metodològics de la filologia romànica consta de quatre capítols:

El primer, de Miguel METZELTIN, de la Universitat de Viena, «Tipología. Partición de la Romania y tipos romances», és una aplicació de la descripció tipològica a l'anàlisi de les llengües romàniques des d'una perspectiva diacrònica, amb una interessant caracterització del tipus romànic, subjacent a la diversitat de les llengües. Per tal d'exemplificar-ho, descriu les principals tendències i aspectes comuns de les llengües romàniques en contraposició al llatí, centrant-se en el camp de la morfologia i de la sintaxi, on es deté en l'anàlisi de l'article, del nom –no categoritzat pel cas sinó pel gènere i el nombre–, del pronom –amb l'aparició dels clítics–, del verb –on destaca la formació de temps perifràstics–, i de l'ordre dels sintagmes centrals de la frase –amb el predomini de la construcció completiva–. A continuació descriu les principals divergències respecte del tipus comú i la conseqüent formació de subtipus, que el professor Metzeltin agrupa en tres grans apartats. En primer lloc, l'òrbita de la monarquia astur-lleonesa i de l'Imperi Carolingi, a partir dels dos grans pols d'atracció del segle VIII, que configurarien, d'una banda, les llengües del centre i oest peninsular i, de l'altra, el que pot ser anomenat *tipus romànic carolingi*, amb les llengües de l'orient peninsular, de França i, com es veurà tot seguit, del nord d'Itàlia. En segon lloc, l'òrbita del món italià, caracteritzat per la fragmentació política, que comprèn quatre grups fonamentals: els dialectes septentrionals o galhoitàlics, els toscans, els centrals i meridionals i, finalment, els dialectes meridionals extrems. En tercer lloc, dedica un apartat a la doble descripció tipològica del romanès, que presenta al mateix temps els trets tipològics propis d'una llengua romànica, però també els d'una llengua balcànica.

El segon capítol d'aquesta última part del llibre, «Lenguas criollas de base románica», de Dan MUNTEANU COLÁN, de la Universitat de Las Palmas de Gran Canaria, parteix d'una caracterització inicial de què s'entén per llengües criolles, n'exposa críticament les teories principals i analitza les teories sobre la gènesi dels criolls –la teoria poligenètica i la monogenètica–, així com els diferents criteris de classificació. A continuació, descriu els principals criolls de base francesa, portuguesa i espanyola, amb abundant aportació de dades històriques, descriptives i sociolingüístiques.

El tercer capítol, «Otros casos de mixtura (romance / no romance)», d'André THIBAULT, de la Universitat de la Sorbona/París IV i Antonio TORRES TORRES, de la Universitat de Barcelona, analitza, en primer lloc, els casos de mixtura entre l'espanyol i l'anglès als Estats Units (l'anomenat *span-glish*), amb interessants i precises distincions sobre l'antiguitat i la persistència del contacte lingüístic als estats del sud i del sud-oest. Tot seguit, s'analitzen els casos d'hibridisme a Hispanoamèrica, primer entre l'espanyol i les llengües ameríndies, concretament el *motoso* dels Andes, varietat híbrida d'espanyol i quáixua, el del guaraní crioll o *jopara* del Paraguai i el de les zones de Xile on l'espanyol presenta interferències del *mapudungu*; en segon lloc, la influència de les llengües africanes a Cuba (el cas del *bozal*) i a Cartagena d'Índies (el *palenquero*); i, finalment, els casos d'hibridisme entre l'espanyol i altres llengües europees, sobretot a l'Argentina. A conti-

nuació, se citen els casos d'hibridisme de l'espanyol al Pacífic, amb el *chabacano* de les Filipines, i es descriu la situació de l'espanyol a Àfrica (Guinea Equatorial i Sàhara). Un segon apartat se centra en l'anàlisi de les situacions de contacte lingüístic del francès, primer amb l'anglès a Amèrica del Nord (al Canadà i als estats de Nova Anglaterra i Luisiana), amb una breu caracterització dels trets fonamentals de l'*acadien* de Nou Brunswick i Nova Escòcia; en segon lloc, amb l'anglès i les llengües africanes al Camerun (el *camfranglais*); i, finalment, del francès amb d'altres llengües indígenes, tant amb llengües ameríndies del nord del continent americà (el *jargon tchinouk* i el *métif*), com amb les llengües africanes, sobretot a la Costa d'Ivori (el *nouchi*) i a Senegal, o amb l'àrab als països del Magreb.

El quart i últim capítol d'aquesta part (i del llibre), «Plurilingüismo y contacto de lenguas en la Romania europea», del professor Francisco FERNÁNDEZ REI, de la Universitat de Santiago de Compostel·la, és una excel·lent aplicació de la metodologia sociolingüística a l'estudi de les situacions de contacte lingüístic a la Romania europea. L'autor comença recordant la difícil, i potser impossible, delimitació entre els conceptes de *llengua* i *dialecte*, almenys a partir de criteris lingüístics objectius, perquè depèn d'una qüestió tan vaga (i, m'atreveria a afegir, tan manipulable) com és la consciència dels parlants. A continuació, precisa l'abast dels conceptes de *diglòssia*, *dilàlia* i *macrodiglòssia*, a partir dels quals analitza tot seguit les situacions de contacte de llengües a la Península Ibèrica, a França, a Itàlia, a Suïssa i a Romania, amb un estudi particular de cada una de les varietats romàniques, amb dades actualitzades del nombre de parlants, de la valoració de la modalitat pròpia, de les situacions de conflicte i de la política lingüística corresponent.

6. A partir de la descripció que s'ha fet de cada un dels capítols, queda palesa la importància d'aquesta obra: pel seu contingut globalitzador, per la inclusió de temes i metodologies que sovint cal buscar en monografies especialitzades, per la revisió crítica dels mètodes clàssics a partir de plantejaments actuals (que no necessàriament han de suposar la negació d'un llegat que ens és propi) i, sobretot, pel caràcter plural que els coordinadors li han volgut donar. L'aparició d'una obra com aquesta ens ajuda a recuperar la confiança en la filologia i, per què no dir-ho, en la tasca universitària. Els qui ens hi dediquem i, sobretot, els qui aspiren a fer-ho, estem d'enhorabona.

És evident que en una obra d'aquestes característiques, necessàriament sintètica, algun lector pot quedar-se amb ganes de trobar-hi un major aprofundiment. Vull pensar, però, que la bibliografia complementària que acompanya cada un dels capítols, succinta però molt ben triada, li servirà d'estímul. També, com és inevitable en una obra de conjunt, s'hi poden observar algunes repeticions i algunes disparitats de to o d'intenció, però el conjunt és coherent, i potser ja és bo que algunes qüestions apareguin analitzades des d'òptiques diferents. Amb tot, hi ha alguns punts que resulten difícilment explicables: no s'entén, per exemple, que a l'apartat on s'analitzen els diferents corrents metodològics de l'estudi de la lingüística romànica no hi hagi cap referència als principis que fonamenten la noció del canvi lingüístic en els processos de gramaticalització, a partir del postulats de la lingüística cognitiva, quan, en canvi, la descripció que es fa de l'evolució morfològica i sintàctica del llatí s'hi basa de manera exclusiva. Un capítol en aquest sentit s'hauria agraït. D'altra banda, i potser això ja és filar massa prim, crec que el caràcter descriptiu i explicatiu de l'article del professor Metzeltin sobre la tipologia de les llengües romàniques (cap. 15, quarta part) hauria potser aconseguit la seva inclusió en un apartat inicial de l'obra, com a colofó de la història externa, la qual cosa hauria contribuït a remarcar el caràcter tipològicament unitari de les llengües romàniques.

Allò que és realment important, però, és que, en conjunt, l'obra fa realitat les paraules amb què el professor Badia la inicia, i que no em sé estar de reproduir: els coordinadors han aconseguit fer-nos arribar «una invitación esperanzada a una filología románica al mismo tiempo tradicional, fortalecida, crítica, abierta y renovada». No es podien definir millor la intenció i l'abast d'aquest volum.